

O'smirlarni kasb tanlashga yo'naltirish masalasi psixologik muammo sifatida

Xasanov Bobur Raximberganovich

Urganch davlat pedagogika

instituti o'qituvchisi

Jamiyatning ravnaqi, uning ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy barqarorligi va taraqqiyoti unda yashovchi fuqarolarining aqliy va axloqiy salohiyatini yuksak darajada rivojlanganligiga bog'liq. Zero, jamiyatimizning ma'naviy yangilanishi, iqtisodiyotini yuksalishida, jahon hamjamiyatida munosib o'ringa ega bo'lishida, umuman aytganda kuchli demokratik huquqiy davlat barpo qilishda kadrlar tayyorlashning milliy masalasi ustuvor mezon sifatida qaraladi.

Barkamol avlodni shakllanishi, uning munosib kasbni egallashi, jamiyat taraqqiyoti uchun baholi qudrati o'z hissasini qo'shib yashashi va shu orqali jamiyatda o'zligini namoyon etishi shaxsning har tomonlama kamol topishiga bog'liq hisoblanadi. Albatta bu jarayon shaxsning kasbiy shakllanishi bilan birgalikda kechadi. Keng ma'noda kasbiy shakllanish deganda insonning o'z aqliy qobiliyatlari jismoniy imkoniyatlari u yoki bu sohaga bo'lgan layoqatlari, qiziqish va intilishlari, xohishi va ehtiyojlari, shuningdek qadriyat va dunyoqarashlariga ko'ra biror bir kasb sohasida tanlashi, ta'lim olishi keyinchalik shu sohaga kirishib, kasbga moslasha borishi va nihoyat yillar davomida yetuk va malakali mutaxassis yetishishi tushuniladi.

Jahon ilm fanida kasb tanlash masalasi va kasbiy motivlarni o'rganishga bag'ishlangan qator ilmiy izlanishlar mavjuddir.

Avstriyalik olim Z.Freydning fikricha, motivlar manbai – tur va individning saqlash instinkti[1] hisoblanadi. Insonning ijtimoiy tabiati, uning ijtimoiylashuvi nuqtai nazaridan yondashishni talab etsa, u holda ongsizlik va onglilik munosabati o'zaro bir–birini taqozo qiladi.

Psixoanalitik kontseptsiya motivatsiyaning negizida insonga xos bo'lgan mayllar yotishini tan oladi. Buning manbai sifatida maylni tortuvchi tana a'zosining qaysi bir qismidagi somatik jarayon tushuniladi. Freyd nazariyasida mayl bilan instinkt alohidaligi ko'rsatib o'tilmagan, bu esa o'ziga xos yondashuvdir.

V.Mag-Daugall motivlarni tug'ma xususiyatini asoslashga, tug'ma instinkt bilan uni qiyoslashga intiladi[2]. Buning uchun muallif oldin 14 ta, keyinchalik esa 18 ta inson

instinktlari hukm surishini ajratib ko'rsatadi va ularni sharhlab beradi. Uning qarashlari o'zgarishga yuz tutgan bo'lishiga qaramay, bu sohaga oid talqinlar qolaveradi.

X.Xekxauzenning motivlarning kengaytirilgan modelini yaratdi, bunda muhokama qilingan motivatsiya mezonlarining aksariyati hisobga olingandir. Xekxauzen modelida harakatni izohlash maqsadida to'rtta o'zaro farq qiluvchi tushuncha kiritiladi. Muallif kutilmaning bu tipini muvaffaqiyat ehtimolidan farqlaydi, lekin motivlar modellarida ularning birligini hisobga oladi. X.Xekxauzen oxirgi holatni, ya'ni "harakat-natija" ko'rinishini kutilma sifatida belgilaydi [3.256].

Leytspig maktabi psixologlari ham ushbu masalaga munosab bildirib, shaxsning kasbiy muvaffaqiyatlari va qoniqqanligini uning qobiliyatlari bilan bog'liq holda tushuntiradilar. SHuningdek, ular kasbiy ta'lim uchun eng muhimi individual sifatlarni tarbiyalashdir, degan g'oyani ilgari surishdi. Ushbu g'oyalarga tayangan holda qaysi kasb shaxs uchun muvaffaqiyat va qoniqish olib kelishini hisobga olib, diagnostika uchun Kettellning xarakterologik savolnomasi, Strong va Kbyuderning qiziqishlar so'rovnomasi, R.Amtxauerning tafakkur strukturasi testidan [4] foydalaniladi.

SHaxsning kasbiy jihatdan o'sishini ta'minlashda, kasbiy motivatsiyani to'g'ri shakllantirish, shaxs ustanovkalarini o'zgartirish chora-tadbirlari uchun optimal yo'l-yo'riqlarni izlash lozim bo'ladi.

Ta'lim jarayonida shaxs kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarni egallashi bilan bir qatorda kasbiy ahamiyatdagi shaxslilik sifatlarini kamol toptiradi, hayotiy rejalarini tuzadi va shu asosda o'z faoliyatini boshlaydi.

SHu o'rinda D.Syuperning "Men" kontseptsiya va kasb noturg'unligi nazariyasiga e'tibor qaratish joiz deb hisoblaymiz. Bu nazariya bo'yicha insonning o'zi haqidagi tasavvurlarini hosil qilishi kasbiy kamolot uchun eng muhim determinant hisoblanadi. D.Syuperning fikriga ko'ra, inson o'zi haqidagi tasavvurlarga munosib bo'lgan kasbni tanlaydi va shunga munosib holda o'zligini shakllantirishga urinadi[5].

Kasbiy kamolotda shaxsiy jihatdan mos kelishini qanday to'g'ri yo'naltirish mumkin? SHu o'rinda Ye.A.Klimovning "inson va uning faoliyati" orasida mutanosiblikni ta'minlovchi imkoniyat yaratish orqali "mehnatga qiziqish uyg'otish mumkin va uni samara olish tuyg'usini hosil qilish kerak" [6] degan fikri alohida diqqatga sazovor.

Demak, kasbiy va shaxsiy kamolot orasida uyg'unlikni ta'minlash uchun ta'lim jarayonidan qoniqish hosil qilishi kerak. SHaxsning umumiy psixologik

kontsepsiyalarida ham bunga alohida urg'u berilgan. A.Maslou "insonda qachon mehnat qilishga xohish vujudga keladi?" degan savolga, qachonki mehnat quvonch keltirganda inson yana ishlashga xohish sezadi, degan edi [7.120].

Tadqiqotlarimizda asosiy e'tibor shaxsning kasbiy shakllanishi bilan bog'liqligini ularning kasbiy tasavvurlari, kasbiy motivatsiyasi, qiziqishlari, ustanovkalari va boshqa psixologik jihatlariga bog'liq holda o'rganishga bag'ishlanganligi sababli ushbu yo'nalishdagi tadqiqotlar ham shaxsning kasbiy kamoloti masalasiga borib taqaladi. Keyingi yillarda olib borilgan tadqiqotlarda kasbiy o'zini o'zi belgilash, pedagogik yo'nalishdagi kasbiy motivlarning shakllanishi, psixologlarning kasbiy kamoloti, pedagogik oliy o'quv yurti abituriyentlarining psixologik xususiyatlari, kasbiy tajribalarini o'zlashtirish, mutaxassisning bozor munosabatlaridagi kasbiy xususiyatlari, kasbiy xususiyatlarning faoliyat natijalarini belgilashdagi roli, kasbiy rivojlanishning metodologik masalalari, kasbiy kamolotning psixologik xususiyatlari, akmeologiya masalalari singari bir qator kasbga oid muammolar psixologik jihatdan o'rganilgan.

Ushbu yo'nalishdagi muammolar bizning mahalliy sharoitimiz xususiyatlaridan kelib chiqib o'rganilishi zarur. Chunki milliy-madaniy muhit, kasbga yangicha munosabat va dunyoqarashning paydo bo'layotganligi, kasblar mavqeining va turlarining o'zgarib borayotganligi kasb muammolarini psixologik jihatdan o'rganishga zarurat tug'diradi. Shu ma'noda bitiruvchilarning kasbiy tasavvurlari asosida ularning kasbiy shakllanishini belgilovchi psixologik xususiyatlar va omillarni o'rganish alohida dolzarblik kasb etadi.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Фрейд З. "Я" и "Оно". Книги 1-2. Тбилиси, 1991.
2. Мак-Дугалл В. Основные проблемы социальной психологии. М, 1916.
3. Хекхаузен Х. Психология мотивации достижения / - Санкт-Петербург: Ресхъ, 2001; 256 стр.
4. Р. Амтхауернинг Интеллигенсе Структуре Тест (ЦИ). (Ушбу ақл-идрок тузилмаси тести касбий танлаш ва касбга йўналтиришни ўрганиш мақсадида 1953 йилда ишлаб чиқилган).
5. Super D.E., et al. Vocational Development: A Framework of Research. N.Y. 1957.
6. Климов Е.А. Как выбирать профессию. Москва 1984.
7. Маслоу А. Самоактуализация личности. Психология личности. Тексты./ – М., 1982.– 120 с.